

บทที่ ๑

บทนำ



ความเป็นมาของปัญหา

วรรณคดีไทยตั้งแต่สมัยต้น ๆ จนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ทั้งที่เป็นเรื่องพื้นบ้านแท้ ๆ ของไทย เช่น ลิลิตพระลอ ไกรทอง และวรรณคดีที่รับมาจากต่างประเทศ เช่น รามเกียรติ์ และสมุทรโฆษ เป็นต้น มักกล่าวถึงเหตุการณ์ที่เกินปกติวิสัยมนุษย์จะเป็นไปได้ หรือจะบังเกิดขึ้นได้ เช่น การเหาะเหินเดินอากาศ การใช้เวทมนต์ทำให้ไหลลง การอยู่ยงคงกระพัน การแปลงกายเป็นรูปอื่น การบังคับภูตผีปิศาจให้อยู่ในอำนาจและกระทำความความปรารถนาของผู้มีอำนาจ และกล่าวถึงอมนุษย์ที่มีอำนาจเหนือมนุษย์ธรรมดา เช่น เทวดา ปิศาจ หรือมนุษย์ที่มีอิทธิฤทธิ์แรงกล้าจนผิดคนมนุษย์ธรรมดาสามัญเสมอ

ลักษณะที่เกินปกติวิสัยมนุษย์จะเป็นไปได้อาจกล่าวได้ว่ามิได้ปรากฏแต่เพียงในวรรณคดีภาษาไทยเท่านั้น แม้แต่ในวรรณคดีภาษาต่างประเทศทั่วโลกก็มีปรากฏเช่นเดียวกัน เช่น วรรณคดีกรีก มีตำนานของเซอซี (Circe) ผู้มีอำนาจในการแปลงกาย โกเตส (The Goetes) ผู้มีเสียงโหยหวน มีเวทมนต์ ซายยาท่าเสน่ห์ และ เฮคเทอค (Hecate) เจ้าแห่งคาถาผู้สัญจรไปมาในยามราตรี มีความน่าเกรงขาม แม้แต่สุนัขเห็นก็จะส่งเสียงโหยหวน ส่วนวรรณคดีอังกฤษก็มีตัวอย่างเช่น เรื่องแมคเบธ (Macbeth) ของวิลเลียม - เชกสเปียร์ (William Shakespeare) ตอนที่กล่าวถึงการกระทำของแมคเบธที่มีอิทธิฤทธิ์ นอกจากนี้ น.ม.ส. ก็ทรงนิพนธ์ไว้ในหนังสือยุคกลางของยุโรป ซึ่งเป็นเรื่องนิทานอัศจรรย์ พระเจ้าชาลมาญู ว่ามีเรื่องของมลาคีที่ไซค์มัทรีวิเศษเรียกพรายกุมารเข้ามา แล้วขึ้นขี่พรายไปพบบริวารก็ถึงประเทศบ้านเมืองของคน เรื่องของนางอัญชลิกาซึ่งมีขำมรงค์หนึ่ง สามารถป้องกันเวทมนต์ของผู้วิเศษได้ เมื่อนางอมขำมรงค์ไว้ในโอษฐ์ก็ไม่มีใครเห็นตัว

และเรื่องของโปรเตสแตนต์ เขาทะเลที่จำแลงคนไปต่าง ๆ เพื่อจะขู่ไปตามให้กลัวหรือล่อให้
เกลี้ยก เป็นคน ลักษณะดังกล่าวนี้เกินปกติวิสัยมนุษยธรรมจะทำได้ในวิทยานิพนธ์นี้
ผู้เขียนจะขอใช้คำไสยศาสตร์แทนเรื่องที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ หรืออำนาจที่เกินปกติวิสัยของ
มนุษย์ทั้งหลายข้างตน

เนื่องจากวรรณคดีไทยมีเรื่องไสยศาสตร์ปรากฏอยู่มาก ผู้เขียนจึงใคร่ศึกษาเรื่อง
ไสยศาสตร์ในวรรณคดีไทยในฐานะที่เป็นเครื่องแสดงลักษณะทางสังคมไทยในสมัยที่วรรณคดี
นั้นพรรณนา และในฐานะที่เป็นกลวิธีของการดำเนินเรื่อง

แม้ว่าไสยศาสตร์มีปรากฏในวรรณคดีไทยหลายเรื่อง หรือแทบทุกเรื่องก็ตาม ผู้เขียน
ขอเลือกเอาวรรณคดีเรื่องขุนช้างขุนแผนมาเป็นหลักพิจารณาบทบาทของไสยศาสตร์เพราะ

๑. มีเรื่องเชิงไสยศาสตร์ปรากฏมากกว่าในวรรณคดีเรื่องอื่น ๆ ทั้งในด้านความ
เชื่อและการกระทำ

๒. เป็นวรรณคดีพื้นเมืองของไทยโดยแท้ทั้งในทางภูมิหลัง หรือฉากคือสถานที่ต่าง ๆ
ที่ปรากฏในเรื่อง เช่น อโยธยา สุพรรณบุรี กาญจนบุรี และเชียงใหม่ และฉากของสมัย
ที่แต่งคือกรุงรัตนโกสินทร์ก็เป็นฉากพื้นเมืองของไทยแท้ ๆ เช่นกัน ส่วนพฤติกรรมในเรื่องนี้
นั้นก็ในชีวิตไทยแท้ ๆ ดังข้อความที่นายคำรณ เมืองไค กล่าวไว้ในคำนำเรื่องเล่าเรื่อง
ขุนช้างขุนแผนว่า "เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนนั้น นอกจากจะประกอบด้วยอรรถรสทางกวีนิพนธ์
แล้วยังฉายภาพสังคม ตลอดจนประเพณีและวัฒนธรรมของไทยในยุคนั้นอย่างกระจ่างชัด" ๒
กล่าวคือ แม้ว่าเสภาเป็นเรื่องที่เล่ากันมาแต่เดิมตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา แต่ "บทเสภา
เรื่องขุนช้างขุนแผนจะมีมาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาหรือไม่ ไม่ปรากฏ แต่บทเสภาเรื่องขุนช้าง
ขุนแผนปัจจุบันนี้เป็นบทที่แต่งขึ้นสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ทั้งสิ้น นักเสภาคงจะได้เริ่มแต่งจาก
เค้าเดิมบ้าง แต่งขึ้นใหม่บ้างในรัชกาลที่ ๒ และเป็นเรื่องราวบริบูรณ์ในรัชกาลที่ ๓

๑ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ , ยุคกลางในยุโรป . (พระนคร: แพร่พิทยา, ๒๕๑๑) ,
หน้า ๒๑, ๓๑, และ ๑๕๑.

๒ นายคำรณ เมืองไค (เปลื้อง ณ นคร) และ กาญจนาคพันธ์ (ขุนวิจิตรมาตรา) ,
เล่าเรื่องขุนช้างขุนแผน (พระนคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๐๔) , หน้าคำนำ.

บทเสภาเรื่องนี้จึงมีส่วนของนักเสภาและของกวีหลายท่านด้วยกัน^๓ จึงถือว่าเป็นวรรณคดี
ข้ามสมัย ที่สะท้อนภาพสังคมไทยทั้งสองยุค คือ สมัยกรุงศรีอยุธยา ซึ่งเป็นสมัยของเนื้อเรื่อง
และสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ซึ่งเป็นสมัยที่แต่ง สมตามที คร.วิทย์ ศิวะศรียานนท์ ได้กล่าวไว้ว่า

...เมื่อเราพิจารณาลักษณะและการปฏิบัติงานของกวี เราจะสังเกตได้ว่า
กวีถึงจะคนเดียวกันก็เปรียบเหมือนสามคน คือนอกจากเป็นนักประพันธ์ข้างแต่ง
หนังสือแล้วยังเป็นหน่วยหนึ่งของคนรุ่นนั้น สมัยนั้น และเป็นพลเมืองอีกด้วย
เนื่องจากนี้ นอกจากจะต้องสังวรณในอาชีพประพันธ์ของคนในฐานะที่เป็นกวี
แล้ว ในฐานะที่เป็นหน่วยหนึ่งของคนสมัยนั้น ก็ย่อมจะทำเอาหูไปนาเอาตาไปไร่
เสียกับเหตุการณ์ที่ตนเห็นค่าตาประจักษ์อยู่แก่ใจหาได้ไม่ และในฐานะที่เป็น
พลเมืองอีกเล่าก็ต้องใส่ใจในเหตุการณ์บ้านเมือง ความเคลื่อนไหวของ
ประเทศชาติตลอดจนชั้น และอาชีพที่ตนเป็นหน่วยหนึ่งอีกด้วย

ในฐานะที่เป็นศิลปิน กวีอาจหลีกเลี่ยงอิทธิพลของสมัยนั้น ๆ โดยความมุ่ง
ที่จะสร้างสรรค์ศิลปะของตนให้เลิศลอยมุ่งอยู่แต่ว่าพวกเขาจะอย่างไรจึงจะเพราะ...^๔
แต่ "ความคิด ความเห็น ความรู้สึกที่ตนมีอยู่เป็นส่วนร่วมกับคนร่วมสมัยก็ไม่
วายจะแพร่พรายออกมา"^๕

๓ พิจารณาตามความคิดข้างบนจึงอาจกล่าวได้ว่า ขุนช้างขุนแผนเป็นบันทึกที่สะท้อนภาพ
ชีวิต และฉากสถานที่สมัยกรุงศรีอยุธยาและกรุงรัตนโกสินทร์ร่วมกันได้ ใกล้เคียงชีวิตไทย
สมัยนั้นมาก เหมาะที่จะศึกษาบทบาทของไสยศาสตร์ในวรรณคดีไทย

๔ หนึ่ง ในด้านการประพันธ์และโครงเรื่องแบบไทย ๆ ของเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^๓ นายคำรา ณ เมืองไค้ (นายเปลื้อง ณ นคร), ประวัติวรรณคดีไทย (พระนคร:
ไทยวัฒนาพานิช, ๒๔๕๕), หน้า ๔๖๗.

^๔ วิทย์ ศิวะศรียานนท์, วรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์ (พิมพ์ครั้งที่ ๓ แก้วไข
เพิ่มเติม, พระนคร : สมาคมภาษาและหนังสือแห่งประเทศไทย, ๒๕๐๔) หน้า ๑๕๓ - ๑๕๔.

^๕ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

ซึ่งเป็นเรื่องที่เล่ามาแต่เดิมตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาที่มีความคิดเห็นในฐานะที่เป็นเรื่องของคนไทยและชาวมาน แสดงให้เห็นชีวิตในสมัยนั้นอย่างคึกคักกระทั่งวรรณคดีสโมสร ซึ่งรัชกาลที่ ๖ โปรดให้จัดตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๗ ยกย่องให้เป็นยอดของหนังสือประเภทกลอนเสภา ถึงความที่ปรากฏในคำนำของเสภา เรื่องขุนช้างขุนแผนฉบับหอสมุดแห่งชาติว่า

...หนังสือเรื่องเสภาขุนช้างขุนแผนนี้ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยได้โปรดเกล้าฯ ให้ทูลในรัชสมัยของพระองค์ตลอดจนพระองค์เองร่วมกันแต่ง และทรงพระราชนิพนธ์ขึ้น เป็นวรรณคดีที่มีค่าทั้งในด้านความไพเราะและในลีลาการแต่งตลอดจนเค้าโครงเรื่อง หนังสือวรรณคดีเรื่องนี้ได้รับการยกย่องตามพระราชบัญญัติวรรณคดีสโมสรในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ว่าเป็นยอดของหนังสือประเภทกลอนเสภา และได้รับประทับราชลัญจกรรูปพระเศวตไฉวเป็นเครื่องหมายของการยกย่องนั้นด้วย...

ด้วยเหตุผลข้างต้นนี้ผู้เขียนจึงเลือกเอาวรรณคดีเรื่องขุนช้างขุนแผนมาเป็นหลักในการพิจารณาบทบาทของไสยศาสตร์

ข้อความของปัญหา

ข้อความของปัญหาที่จะวิจัยคือ การใช้ไสยศาสตร์ในเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน

ความมุ่งหมายของการวิจัย

ปัญหาอันน่าสนใจดังกล่าวมาแล้วข้างต้น เป็นเหตุให้ผู้เขียนใคร่ศึกษาและวิจัยบทบาทของไสยศาสตร์ในเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน เพื่อให้ทราบลักษณะทั่วไปของเรื่องไสยศาสตร์ในเสภานี้ เพื่อให้ทราบว่าวิถีไสยศาสตร์เพื่อประโยชน์ในเชิงวรรณคดีอย่างไรบ้าง และเพื่อเปรียบเทียบไสยศาสตร์ในเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนกับในวรรณคดีเรื่องอื่น ๆ ที่อยู่ในสมัย

^๑ ขุนช้างขุนแผน , (พระนคร : ศิลปาบรรณาการ, ๒๕๐๑), หน้าคำนำ

ใกล้เคียงกัน การวิจัยจะอาศัยข้อมูลจากเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนเปรียบเทียบกับไสยศาสตร์
ตามที่ปรากฏในวิชามานุษยวิทยา และผู้เขียนคาดว่าการศึกษาครั้งนี้จะมีประโยชน์ คือ

๑. คาดว่าจะได้ลักษณะสำคัญเกี่ยวกับความเชื่อถือทางไสยศาสตร์ ตามที่ปรากฏ
ในเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน และในวรรณคดีเรื่องอื่น ๆ ที่นำมาเปรียบเทียบ
๒. คาดว่าจะได้ทราบวิธีการใช้ไสยศาสตร์ เป็นกลวิธีทางวรรณกรรม

ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยนี้มุ่งเฉพาะไสยศาสตร์ในเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน และสิ่งที่เรื่องไสย -
ศาสตร์พาดพิงถึงโดยตรงเท่านั้น และผู้เขียนจะเปรียบเทียบกับลักษณะและบทบาทของ
ไสยศาสตร์ในวรรณคดีเรื่องอื่น ๆ ที่พอจะเปรียบเทียบกันได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งวรรณคดี
ที่อยู่ในสมัยเดียวกันหรือใกล้เคียงกันด้วย

วิธีดำเนินการวิจัย

๑. กำหนดโครงร่าง:
๒. ศึกษาความคิดทางไสยศาสตร์จากวิชามานุษยวิทยา ตามที่นักปราชญ์ทาง
มานุษยวิทยาได้รวบรวมไว้แล้ว เพื่อเปรียบเทียบกับพฤติกรรมในเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน
๓. ท้ายเหตุการณต่าง ๆ ในเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนที่เข้าลักษณะไสยศาสตร์
๔. ศึกษาเหตุการณเหล่านั้นเพื่อพิจารณาความมีลักษณะตรงกับไสยศาสตร์ใน
มานุษยวิทยาอย่างไร และพอจะสันนิษฐานบทบาททางวรรณกรรมของเหตุการณเหล่านั้นได้
หรือไม่
๕. เปรียบเทียบเหตุการณคล้าย ๆ กันในวรรณคดีเรื่องอื่น